

پیش‌خواب

روایتی از حال خوش و ناخوش «عروس آخر»

از چپ‌گرایی تا شبه‌بانوگری!

■ شاهد توحیدی

کتاب‌های پالتویی منتشره از سوی مرکز انقلاب اسلامی، در فهرست خود اثری درباره فرح دیب‌ا دارد. هم‌ا‌ز این روی که چهره‌سازی از این‌ولایت رسانه‌های مثلث امریکا، انگلیس و اسرائیل قرار گرفته، انتشار اینگونه آثار ضرورتی اجتناب‌ناپذیر به شمار می‌رود. در این جزوه مختصر، زندگی پرفراز و نشیب واپسین همسر محمدرضا پهلوی مورد بازخوانی قرار گرفته و نقاط مهم و پنهان نگه‌داشته آن، پررنگ شده است. ناشر در صدر این اثر دیباچه‌ای آورده که شمای آن به قرار ذیل است: «در تاریخ، همه علوم انسانی حضور و ظهوری عمیق دارند و می‌توان با خواندن دقیق و عمیق تاریخ، از تمام آن علوم بهره برد، ولی حقیقت این است که اگر تاریخ به قصد جست‌وجو و شناخت سسن الهی مستتر در آن خوانده شود و نه به قصد شنیدن داستان و سرگرمی، یا اجبار نمره و کلاس، شیرین‌ترین درس‌هاست. هر برگی از تاریخ، گوشه‌ای از یک عبرت یا سنت‌الهی است و از این روست که مطالعه سرگذشت اقوام پیشین، توصیه‌ای قرآنی برای مؤمنان است و امروز متأسفانه نشانه‌های غیرقابل انکار فراموشی تاریخ که نمری جز تکرار تلخ راه‌های پیموده شده را ندارد، در جامعه ما به چشم می‌آید. دوران زندگی فرح دیب‌ا در محدوده زمانی بسیار مهم و حساسی واقع شده‌است، از ۱۳۱۷ تا یعنی سالی که فرح با به عرصه وجود نهاد، سال‌های اوج حکومت رضاخانی در ایران است تا رفتن به فرانسه برای تحصیل و در نهایت، بازگشت به ایران و ازدواج با شاه در ۱۳۳۸ش و ۱۹ سال شراکت با شاه در قدرت و ثروت. اگر دورانی را که فرح ملکه

فرح دیب‌ا در سال‌های آغازین شهبانوگری

پهلوی بود به دو نیم تقسیم کنیم، می‌توان گفت که دوره اول؛ فرح به‌عنوان شهب‌روشنفکری که فکر می‌کرد چپ‌گرا و متمایل به سوسیالیسم است و به «دربار را پیدا کرده، مطرح است، اما با غرق شدن در زندگی اشرافی و در پی کمرنگ شدن روزافزون کمونیسم، در دهه ۷۰ میلادی، به غرب متمایل شده و به کمونت لیبرالی در آمد. در بررسی دوران فرح، در اوایل به نقش خاص فرح در برقراری روابط با بلوک شرق، شوروی و چین بر خورد می‌کنیم، به گفته اردشیر زاهدی، فرح بینگذار روابط ایران و چین و ایران و شوروی بود، اما کم‌کم و در پایان دهه ۷۰ میلادی، از شدت گرایش فرح و اطرافیانش به شرق کاسته شده، تمایل آنان به «غرب» زیاد می‌شود. در فصول انتهایی این کتاب، خواهیم دید که فرح در فضایی بازر سیاسی را برای تجویز کرد، این فرح و اطرافیانش بودند که به او چراغ‌سبز نشان دادند. هر چند با وقوع انقلاب اسلامی و سقوط رژیم پهلوی، طومار حیات سیاسی فرح و اطرافیانش در هم پیچیده شد، اما باید پذیرفت هنوز رگه‌هایی از آن تغییر حرکت‌های جنس شیطانی در بعضی احزاب و جریان‌ات سیاسی جامعه امروز ایران، قابل ردیابی است! داستان فرح تنها قصه مذبذب دخترتی فقیر و یتیم که مثل داستان‌های عامه‌پسند، ناگهان شاهین بخت اقبال بر دوش نشست و به چشم هم‌زدنی خود را در کاخ‌های پرزرق و برق و کنار پادشاه یافت، نیست؛ داستان فرح تنها حکایت ملکه‌ای ساقط شده از سر بر قدرت با فراز و فرودهای خواندنی و داستان‌هایی از این دست نیست؛ داستان فرح، در ورای ظاهر پر جاذبه و رنگارنگش، قبل از هر چیز روایت یک سختی است؛ روایتی از یک همراهی، هم‌زادی و هم‌سختی پنهان بین همه اجزای جریان باطل است.

آنچه می‌خوانید، روایتی مستند از زندگی فرح دیب‌ا است که غالباً از نگاه و خاطره دیگرانی که در اطراف فرح بودند، گردآوری شده‌است. در پایان، ضمن تشکر از مؤلف محترم، از جناب آقای دکتر محمدصادق کوشکی، مدیر دفتر هنر و ادبیات، آقای دکتر غلامرضا خواجه‌سروی، معاون پژوهشی و ارزیاب نهایی اثر و همکاران پر تلاش در مؤسسه فرهنگی – هنری و انتشارات قدردانی می‌کنیم.»

■ **سمنه صادقی**

روزهایی که بر ما گذشت بر پیشانی خویش نشان از سالروز آغاز جنگ جهانی اول داشت. هم از این‌روی و در باز شناخت ابعاد این رویداد و تأثیرات آن بر شرایط سیاسی و اقتصادی کشورمان، مقال ذیل را به شما تقدیم می‌کنیم. امید آنکه تاریخ‌پژوهان و عموم علاقه‌مندان را مفید و مقبول آید.

■ ■ ■

■ **آغاز یک کابوس**

رئور آرشیدوک فرانثس فردیناند ویلعهید امپراطوری اتریش و همسرش، دوشس هوهنبرگ، در هفت تیرماه ۱۲۹۳ برابر با ۲۸ ژوئن ۱۹۱۴ میلادی در سارایوو توسط گاوریلو پرنسپپ بهانه‌ای برای آغاز جنگ اول جهانی بود. چون به واسطه این ترور اتریش از صربستان تقاضا نمود تحقیقاتی در این رابطه با شرکت نمایندگان اتریش صورت گیرد ولی دولت صربستان با این مسئله مخالفت نمود. البته اختلافات اتریش و صربستان بر سر منطقه بالکان و احساس خطری که اتریش نسبت به تسلط صربستان بر بالکان می‌کرد نیز از جمله دلایلی بود که باعث شد پس از رد درخواست تحقیقات درخصوص ترور، اتریش به صربستان اعلان جنگ نماید. پیرو این اعلان جنگ، روسیه به حامی صربستان بود نیز به حمایت از صربستان وارد جنگ شد. آلمان هم که حامی اتریش بود به این واسطه به جنگ ورود پیدا کرد و از خاک بلژیک به فرانسه حمله نمود. به موجب تجاوز آلمان به خاک بلژیک، متحد این کشور یعنی بریتانیا علیه آلمان اعلان جنگ نمود. در این زمان عثمانی هم به حمایت از آلمان برخاست. عملاً ورود کشورها به عرصه این نبرد دومینوار اتفاق افتاد. درواقع جنگ جهانی اول بین متحدان امپراطوری آلمان یعنی اتریش، مجارستان، عثمانی و بلغارستان و نیروهای دولت‌های متفق یعنی روسیه، صربستان، فرانسه، بلژیک، بریتانیا، ایتالیا (کشورهای آلمان، ایتالیا

آغاز جنگ

آمار تلفات ایران هیچگاه جزو آمار رسمی به حساب نیامد. درواقع نمایندگان ما در ورسای نتوانستند به‌خوبی از منافع ایران حمایت کنند. ضمن اینکه چون انگلیس جزو فاتحین جنگ به شمار می‌رفت میزان دخالتش را در ایران انکار نمود و همانطور که اشاره شد خشکسالی را عامل وقوع قحطی در ایران معرفی کرد. البته اسناد مربوط به جنگ جهانی اول توسط وزارت جنگ بریتانیا تا سال ۲۰۵۳ «طبقه‌بندی شده» و غیر قابل دستیابی اعلام شده‌است

نظری بر مصائب جنگ جهانی اول برای ایران و ایرانی‌ها

قحطی بزرگ تاوان سنگین بی‌طرفی!

و اتریش در ۲۰می ۱۸۸۲م پیمان سه‌جانبه‌ای را میان خود منعقد کرده بودند که به موجب آن هر یک از این سه کشور متعهد شدند در صورتی که یکی از آنان از جانب ابرقدرت‌های دیگر مورد حمله قرار گیرد، دیگران نیز برای دفاع در جنگ دخالت کنند. این پیمان تا شروع جنگ جهانی اول ادامه یافت اما ایتالیا به‌خاطر اختلافش با اتریش و آلمان، به متفقین پیوست و در می ۱۹۱۵ به اتریش و در اوت ۱۹۱۶ به آلمان اعلان جنگ داد، پرتغال، ژاپن، رومانی و از اوت ۱۹۱۷ ایالات متحده آمریکا، یونان و تایلند در گرفت.

■ **هیجان کاذب در کشورهای دخیل در جنگ**

بااعلان آغاز جنگ جهانی اول توسط دولت‌ها مردم این کشورها که مدت‌ها ناظر درگیری دولت‌ها بودند از خوشحالی در خیابان‌ها به پایکوبی پرداختند. جوانان انچنان از آغاز جنگ به‌هیجان آمده بوده که خیل عظیمی از آنان داوطلبانه به جبهه‌های نبرد پیوستند. درواقع جنگ اول جهانی بهانه و فرصتی برای به‌کارگیری دستاوردهای جدید علمی در حوزه نظامی و پزشکی در آغاز قرن بیستم بود. مثلاً برای اولین بار در این جنگ از بمب‌های بزرگ استفاده شد، به‌طوری‌که وقتی آلمان‌ها به بلژیک حمله کردند صدای انفجار بمب‌های آنان در لندن هم شنیده می‌شد. علاوه بر آن برای نخستین بار گازهای شیمیایی ۱۵۰ هزار تن در این جنگ مورد استفاده قرار گرفت که سبب شد یک میلیون و ۲۰۰ هزار نفر بر اثر استنشاق آن جان خود را از دست بدهند. ۶۵ میلیون سرباز از ۳۰ کشور در این جنگ حاضر بودند که ۱۰ میلیون نفر از آنان کشته، ۲۱ میلیون نفر از آنان زخمی و حدود ۵ میلیون نفر نیز مفقود شدند. همچنین از ۱۲ میلیون سرباز روس حاضر در جنگ بیش از سه چهارمشان کشته، زخمی یا ناپدید شدند.

از جمله دستاوردهای این جنگ جهانی این بود که چهار پادشاهی هابسبورگ در امپراطوری اتریش،

عاریخ

کفت و گو ۸۸۴۹۸۴۳۷

■ **احمدشاه قاجار در حالشبه‌سفر به یکی از کشورهای اروپایی**

سرهنگ ام.اچ داناهو، افسر اطلاعاتی ارتش بریتانیا و خبرنگار ویژه دیلی کرونیکل که ۵ آوریل ۱۹۱۸ به ایران وارد شده در کتابش «مأموریت به پرشیا» می‌نویسد: «اجساد مردان و زنان در معابر عمومی افتاده بود؛ پشته‌های چروکیده و تلنبار شده بشریتی فلک‌زده، در میان انگشتان خشکیده آنها هنوز دسته‌ای علف که از خاک بیرون کشیده بودند دیده می‌شد یا ریشه‌هایی که از مزارع کنده بودند تا شکنجه مرگ از گرسنگی را سبک‌تر کنند…»

در جنگ جهانی دوم هم ایران به دلیل عدم محبوبیت حاکمیت مجدداً مورد هجوم نیروهای دیگر کشورها واقع و بلافاصله اشغال شد. نکته جالب اینکه گاوریلو پرنسپپ عامل شروع این جنگ نهایتاً در دادگاه به ۲۰ سال زندان محکوم شد اما سه سال و ۱۰ ماه بعد در اثر بیماری سل ناشی از شرایط بد زندان در سلول خود در قلعه نظامی ترزین درگذشت.

■ **ترازوی یک جنگ در ایران**

در سوم اوت سال ۱۹۱۴ که جنگ جهانی اول آغاز شد احمدشاه قاجار تازه به سن ۱۸ سالگی رسیده و تاج‌گذاری کرده بود و قدرت و اختیاری نداشت لذا اوضاع داخلی کشور سامان نداشت. در آن دوران ایران با روسیه تزاری، عثمانی (متحد آلمان) و هند(مستعمره بریتانیا) همسایه بود و این همسایگان ایران را محل تاخت و تاز نیروهای خود قرار دادند.

در نهایت به دلیل اختلافات و ناپس‌سامانی اوضاع داخلی، احمدشاه پس از گذشت سه ماه از آغاز جنگ در ۱۲ ذیحجه ۱۳۳۲ قمری فرمان خود را مبنی بر اعلان بی‌طرفی در جنگ خطاب به مستوفی‌الممالک رئیس‌الوزرا صادر کرد. در این فرمان آمده: «نظر به اینکه در این اوقات متأسفانه بین دول اروپا نایره جنگ مشتمل است و ممکن است این محاربه به حدود مملکت ما نزدیک شود و نظر به اینکه روابط وادایه ما بحمدالله با دول متخاصمه برقرار است برای اینکه عموم اهالی از نیات مقدسه ما در حفظ و

صیانت این روابط حسنه نسبت به دول متحاربه مطلع باشند امر و مقرر می‌فرماییم که جناب مستطاب اجل اشرف افخم اکرم مهین دستور معظم مستوفی‌الممالک، رئیس‌الوزرا و وزیر داخله فرمان ملوکانه را به فرمانفرمای و حکام و مأموران دولت ابلاغ دارند که دولت ما در این موقع مسلک بی‌طرفی را اتخاذ و روابط دوستانه خود را با دول متخاصمه کماکان حفظ و صیانت می‌نماید و به این لحاظ مأموران دولت را باید متوجه نمایند که نباید وجهاً من‌الوجه برأ و بحرأ کمک به همراهی یا ضدیت هر یک از دول متخاصمه نموده یا اسلحه و ادوات حربیه برای یکی از طرفین تدارک یا حمل کنند و باید از طرفداری یا هر کدام از دول متحاربه برهیز و احتراز نموده، مسلک بی‌طرفی دولت متبوعه خود را کاملاً رعایت نمایند و در تکمیل حفظ بی‌طرفی و صیانت روابط حسنه باز آنچه هیئت دولت ما مصلحت داند و به عرض برسد در اجرای مقررات آن امر ملوکانه شرف صدور خواهد یافت.» در پی فرمان احمدشاه، مستوفی‌الممالک رئیس‌الوزرا نیز در تاریخ ۹ آبان ۱۲۹۳ با صدور بیانه‌ای رسماً بی‌طرفی ایران را در جنگ بین‌الملل اعلام داشت.

■ **بی‌طرفی، سیاستی که بی‌حاصل بود!**

اهمیت اعلام بی‌طرفی ایران در این جنگ به قدری بود که حدود ۷۰ هزار سرباز روس در اواخر سال ۱۹۱۴ نواحی شمال غربی ایران را در طول مسرحدات عثمانی اشغال کردند و نیروهای عثمانی نیز در برابر پیشروی نیروهای متفقین، به خاک ایران حمله کرده و در نزدیکی حکومت این کشور هم برای مدتی به دست بریتانیا و فرانسه می‌افتاد. با فروپاشی امپراطوری اتریش هم کشورهای همچون چکسلواکی و یوگسلاوی پدید آمدند و کشور لهستان با پیوند بخش‌هایی از خاک امپراطوری‌های آلمان، روسیه و اتریش استقلال از دست داده خود را به‌دست آورد.

■ **پایان یک مصاف تاریک**

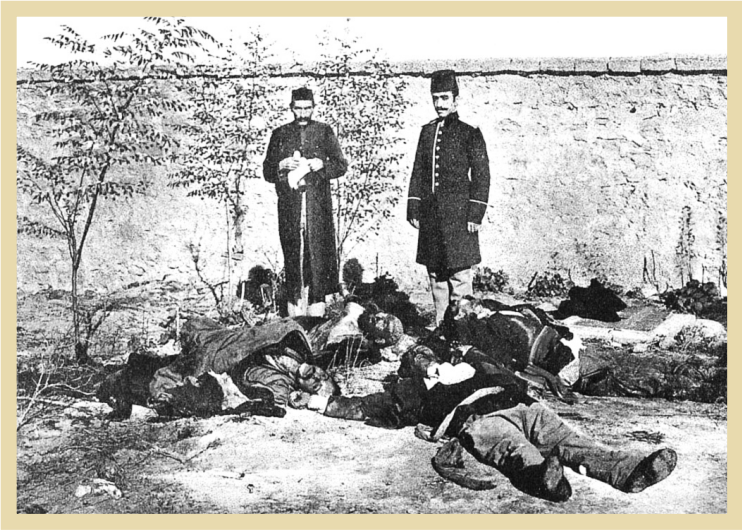
مردمی که با آغاز جنگ با خوشحالی به خیابان‌ها ریخته بودند و برای حضور در جبهه‌ها از یکدیگر پیشی می‌گرفتند با مشاهده چهره خشن جنگ و بالا رفتن آمار کشته‌شدگان و فجایعی که جنگ به بار آورده بود، فهمیدند که بحران خیلی عمیق‌تر از آن چیزی بوده که تصور می‌کردند. با گذشت چهار سال نهایتاً آتش این جنگ خونین در نتیجه حملات متفقین، به رهبری «مارشال فوش» فرانسوی در ۱۱ نوامبر ۱۹۱۸ خاموش شد و قرارداد در ۲۸ ژوئن ۱۹۱۹ در کاخ ورسای میان کشورهای متفق به عنوان دولت‌های پیروز و کشورهای متحد به عنوان مغلوب بسته شد که به معاهده ورسای شهرت یافت. انحلال چهار امپراطوری و تحمیل غرامت‌های تحقیرآمیز در میان کشورهای متفق به عنوان مغلوب بسته شد و غرب کشور را به دست بگیرند، آلمان‌ها هم که در مناطق مختلف کشور نفوذ داشتند، هر چند قوای قزاق‌ها در کشور به عنوان نیروی نظامی حاضر بودند ولی به واسطه تریبت روسی که داشتند به سمت روس‌ها متمایل بودند.

■ **بار دیگر مقاومت ایرانی**

در این دوران رئیسعلی دلواری در جنوب و میرزا کوچک‌خان در شمال در برابر نیروهای انگلیس بسیار مقاومت کردند. در سال ۱۲۹۵ تعداد ۲۷ نفر از نمایندگان مجلس و گروهی از رجال سیاسی و مردم عادی به منظور مقابله با قوای روس و انگلیس، به طرف قم حرکت کردند و در آن شهر «کمیته دفاع ملی» را تشکیل دادند و یک هیئت چهار نفری را به همراه آیت‌الله مدرس برای اداره امور برگزیدند. این کمیته بعد از تصرف قم به دست روس‌ها، کارش را در کرمانشاه ادامه داد. حتی آیت‌الله مدرس از اما احمدشاه نپذیرفت. در دوران جنگ جهانی اول مردم ایران در برابر نفوذ نیروهای بیگانه به کشور بسیار مقاومت کردند اما در جنگ جهانی دوم به دلیل رفتار سیستم حاکم ما شاهد چنین مقاومتی از سوی مردم نیستیم.

■ **آغاز جنگ و کاهش صادرات نفت ایران**

همه این کشورها موقعی وارد خاک ایران شدند که زمان برداشت محصول بود لذا آنها با ورود خود همه محصولات ما را با خود به کشورهای

آمار از تلفات قحطی بزرگ در ایران